

İSTANBUL BARUTHANELERİ

ZAFER GÖLEN*

Osmanlı Devleti ateşli silahların dünyayı değiştirdiği çağlarda kurulmuş ve büyümüştü. Dolayısıyla Osmanlı Devleti için ateşli silahlara sahip olmak ve kullanmak devletin geleceğiyle doğru orantılıydı. 1380'lerden itibaren ateşli silahları kullanan Osmanlı ordusu aynı zamanda ihtiyacı olan silah ve cephaneyi de kendi üretmiştir. Memleketin hemen hemen her bölgesinde bir askerî fabrikaya rastlamak mümkündür. Aynı durum barut üretimi için de geçerliydi; devletin Gelibolu, Selânik, Mısır, Budin gibi daha onlarca yerde barut üretim tesisleri bulunuyordu. Ancak en önemli üretim tesisleri İstanbul'daydı. İstanbul'da fethin hemen ardından kurulan barut üretim fabrikalarından bazıları varlıklarını Cumhuriyet dönemine kadar sürdürmüştür. İstanbul'da küçük üretim tesislerinin yanında Atmeydanı, Okmeydanı, Kâğıthane, Şehremini, Bakırköy ve Azadlu gibi büyük tesisler kurularak devletin barut ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Atmeydanı Baruthanesi

Fethin hemen ardından Bizans'tan devralınan veya İstanbul'da kurulan ilk baruthanedir. Atmeydanı civarında Güngörmez Tekkesi yanında Güngörmez Kilisesi denen eski bir Bizans yapısı baruthane olarak kullanılmıştır. Ancak barut üretilip üretilmediği veya başka yerlerde yapılmış barutun depolanıp depolanmadığı açık değildir. 895 (1489-1490) tarihinde yaşanan çok şiddetli bir kasırgada baruthaneye yıldırım düşmüş, çıkan yangında bina yok olduğu gibi pek çok insan ölmüş, çevredeki dört mahalle de harap olmuştur. Hüseyin Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'* adlı eserinin ikinci cildinde, patlama sonucu baruthane parçalarının Kabataş Camii civarına düştüğü için bu camiye Kabataş adının verildiğini yakıştırmaya olarak nakleder. Daha sonra yeniden inşa edilen baruthanede 1570'lerin başında ayda 150 kantar¹ (8 ton 461 kg) barut

üretilmekteydi.² Evliya Çelebi kendi zamanında bu baruthaneden Yeniçeri Baruthanesi olarak bahsederek, baruthanenin beş amele ve bir ustası olduğunu yazar.³ Ancak zamanla şehrin içinde kalması sebebiyle kapatılmıştır.

Okmeydanı Baruthanesi

Okmeydanı Baruthanesi hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Mevcut bilgiler değerlendirildiğinde baruthanenin kuruluş emrinin 18 Şubat 1578'de verildiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Yeniçeri ağasına gönderilen bir emirle Topçu Ocağı bölükbaşlarından Mustafa'ya Yeniçeri odalarının bulunduğu Okmeydanı'nda bir baruthane inşa etmesi emredilmiştir. Mustafa ile birlikte 11 nefer de onunla çalışması için görevlendirilmiştir. Baruthane defteri ayrı olarak tutulacak fakat yoklaması yeniçeriler ile birlikte yapılacaktır. Emre göre Mustafa, yılda 1,5 kantar (84,5 kg) barut üretecek ve 400 kumbara dönecekti.⁴ Baruthane 17 yıl faaliyette kaldıktan sonra 20 Ocak 1595'te meydana gelen bir kazada harap olmuştur. Baruthanede ikinci vakti yangın çıkmış ve çalışanlardan bazıları hayatını kaybetmiştir. Olay gündüz meydana geldiğinden yangın diğer binalara sıçramadan söndürülmüştür. Ancak kaynaklar, kaza sonrasıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.⁵

Kâğıthane Baruthanesi

Kâğıthane Baruthanesi, Sultan II. Bayezid tarafından 1490'larda ahşap olarak yaptırılmış, daha sonra Kanunî tarafından kâğıt olarak yeniden inşa ettirilerek üzeri kurşun kaplanmıştır. Baruthanenin değirmenleri

² Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Tanju Akad, İstanbul 2006, s. 175.

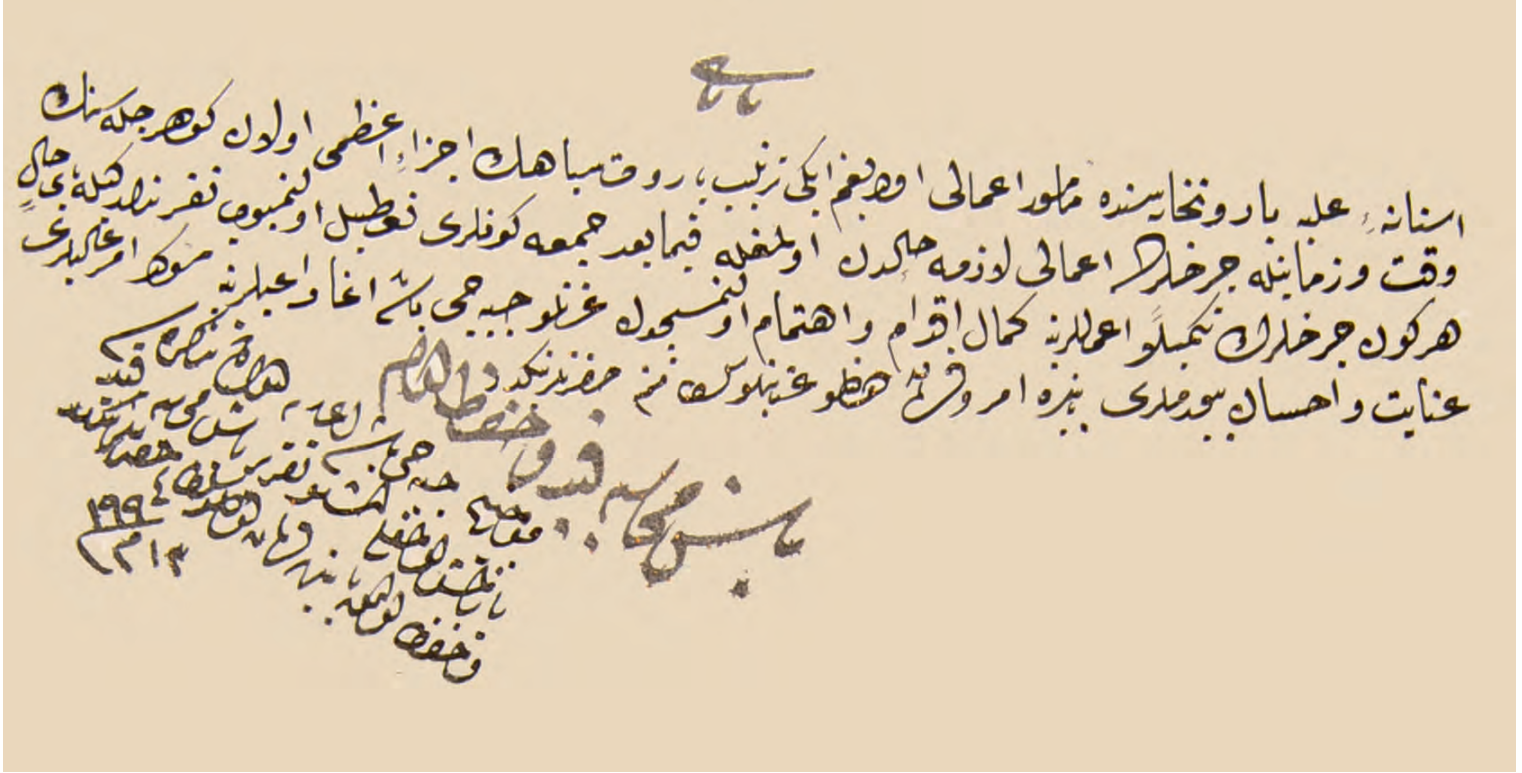
³ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, İstanbul 1341, c. 1, s. 560.

⁴ Ahmed Refik, *10. Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, Ankara 1987, s. 170-171; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, 3. bs., Ankara 1988, c.1, s. 247, 335-336; a.mlf., a.g.e., c. 2, s. 20, 117.

⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, c. 2, s. 614-615.

* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

¹ 1 kantar 56.408 kg'dır.

1- İstanbul Baruthanesi'nde iki tertip barut imal edileceğinden Cuma günleri tatil yapılmayacağına dair 26 Kasım 1784 tarihli hüküm (BOA, C.AS, nr. 1093/48260)

yakındaki dere den gelen suyla döndürülmüştür. Diğer baruthaneler gibi Kâğıthane'de de sık sık tamir veya yenileme çalışmaları yapılmıştır. Zira 1570'te baruthane binasının yeniden inşa edildiği kayıtlıdır. Yenileme çalışmalarının ardından baruthanede ayda 300 kantar (16 ton 922 kg) barut üretilmeye başlanmıştır.⁶ Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, baruthanede Cebehane Ocağı'na bağlı bir barutçubaşı, bir kethüda ve 200 nefer görevliydi. Baruthanede her biri 10'ar kantar (564 kg) ağırlığında 100 adet tunç havan vardı. Bu çarklar Kâğıthane Deresi üzerinde kurulu olan dolaplar aracılığıyla döndürülüyordu. Çelebi barut üretme işinin ne kadar tehlikeli olduğunu eğlenceli üslûbuyla şöyle anlatır:

Allah göstermesün, demir el havana dokunursa ateş çıkub cümle huddâmları tayr-i ebâbil gibi havaya berrân itdürür bir muhâtaralı yerdür. Temaşasında hüsn yokdur. Bu çarhların ve destezenlerin darbından ra'd ve berke müşâbih bir sedâ hâsıl olur ki adamın mağzı lerzân olur.⁷

⁶ Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi 1700-1900*, Ankara 2001, s. 20-21; Eyice, "Baruthâne", V, s. 95; Refik, *10. Asr-ı Hierîde İstanbul*, s. 159; Ağoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 175.

⁷ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, s. 483.

Şubat 1638'de 20 kantar (1 ton 128 kg) barut ateş almış, meydana gelen patlamada baruthanenin çatısı uçmuştur.⁸ Bazı kaynaklarda Kâğıthane Baruthanesi'nin Sultan İbrahim devri (1640-1648) sonlarına kadar faaliyetini sürdürdüğü yazılıdır.⁹ Ancak son dönemde yapılan araştırmalarda baruthanenin XVII. yüzyılın sonlarında hâlâ üretime devam ettiği görülmektedir.¹⁰ Zira 1683-1685 yılları arasında burada 6.275,27 kantar (353 ton 975,5 kg) barut imal edildiğine dair kayıtlar mevcuttur.¹¹

Şehremini Baruthanesi

Sultan IV. Mehmed'in saltanatının son yıllarında Gelibolu, Selânik ve İzmir baruthanelerinin ihtiyacı karşılayamaması üzerine, Şehremaneti Çarşısı yakınında 1099 (1687-1688)¹² tarihinde bir baruthane kurulmuştur.

⁸ Münir Aktepe, "Kâğıthane Dâir Bâzı Bilgiler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1988, s. 359.

⁹ Muzaffer Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, 1956, c. 2, s. 120.

¹⁰ İbrahim Sezgin, "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel v.dğr., Ankara 2002, c. 10, s. 145.

¹¹ Ağoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s. 177.

¹² Kuruluş tarihinin 1089/1678 olduğu yönünde de iddialar vardır. Uzunçarşılı da kuruluş olarak 1089'ı alır. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 647, 38 nolu dipnot; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. bs., Ankara 1988, c. 4/2, s. 579.

2- Eski Baruthane (Mahmud Raif)

Kâğıthane ile birlikte yıllık 3.000 kantar (169 ton 224 kg) barut üretilmekteydi.¹⁵ Eylül 1698'de çarkların aşırı ısınması sonucu 310 kantar (17 ton 386,5 kg) barut ateş olarak yangın çıkmasına sebep olmuş, yangında yedi çalışan hayatını kaybetmiş, 20 çark beygiri ise ölmüştür. Patlamanın etkisiyle Ördek Kasap, Müneccim Sa'dî, Deniz Abdal ve Saraç Doğan mahallelerindeki 425 ev yıkılmıştır. Başta Fatih Camii, Hatice ve Beyhan sultanların sarayları da dâhil bazı yüksek binaların camları kırılmıştır. Bu kaza sonrasında baruthane Bakırköy'e taşınmıştır.¹⁴

Bakırköy Baruthanesi (İstanbul Baruthanesi)

Bakırköy Baruthanesi, Osmanlı Devleti'nin resmî kaynaklarında "Baruthane-i Âmire" olarak geçen kurumdur. Ancak kayıtlarda sadece *Baruthane-i Âmire* tabirine yer verilmemiş, bu ismin yanında Bakırköy Baruthanesi, İstanbul Baruthanesi, Âsitâne-i Saadet Baruthanesi gibi ifadeler de sıkça zikredilmiştir

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 4/2, s. 579.

¹⁴ Defterdar, *Zübde-i Vekâyiât*, s. 647-648; Mehmed Raşid Efendi, *Târih*, c. 2, İstanbul 1282, s. 440-442; *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. M. Münir Aktepe, Ankara 1989, c. 11, s. 31; Erdoğan, "Arşiv Vesikalarna Göre İstanbul Baruthaneleri", s. 121; Eyice, "Baruthâne", V, s. 95.

Şehremini Baruthanesi'ndeki patlamanın çevreye çok zarar vermesi sebebiyle baruthane şehir dışında bir yere taşınmıştır. Bu nedenle yeni baruthane çevresinde yerleşim yeri olmayan, Yedikule civarındaki İskender Çelebi Bahçesi denen yerde kurulmuştur. Mayıs 1698'de baruthanenin yapımı için bostancıbaşı, mimarbaşı, barutçubaşı ve konuya vâkîf diğer kişiler çalışmalara başlamıştır. Yapılan keşif sonucu baruthanenin 29.684.100 akçeye mal olacağı hesaplanmıştır. Ancak kış gelmesi münasebetiyle inşaata başlanamamış, sadece gerekli malzeme tedarik edilmiştir. Meblağın fazlalığı karşısında 1700 yılı başlarında Mimarbaşı Hüseyin Ağa yeni bir keşif daha yapmış ve baruthanenin 17.000 esedî kuruşa inşa edilebileceğini tespit etmiştir. Gerekli paranın bir kısmı Maraş hazinesinden, bir kısmı Hazine-i Âmire'den, bir kısmı ise Gümüşhane mukataasından karşılanmıştır.¹⁵ Son keşif üzerinden yapımına başlanan baruthane 1701 senesinde üretime başlamıştır.

Bakırköy Baruthanesi üretime başladıktan kısa süre sonra, 22 Ağustos 1707'de, büyük bir kaza meydana gelmiştir. Baruthanenin bütün binaları yıkılmış, 8 çalışan ise hayatını yitirmiştir.¹⁶ Kısa sürede onarılan baruthane

¹⁵ Defterdar, *Zübde-i Vekâyiât*, s. 648.

¹⁶ Mehmed Raşid Efendi, *Târih*, c. 3, s. 232.

faaliyetlerine devam ederken, bu kez de 1725'te yangın çıkmıştır. Yangında baruthanenin duvarları yıkılmış, 6 çark ise yanmıştır. Ahşap çarkların sürekli zorluk çıkarması ve en küçük bir yangında dahi hasar görmesi sebebiyle yeni çarklar mermerden yapılmıştır. Yenileme ile birlikte 18 çark ve her çarkta 12'şer havan olmak üzere toplam 216 havanlı bir tesis kurulmuştur. Çalışmalar uzun sürmüş, baruthane çalışmalarına ancak 1727'de başlayabilmiştir.¹⁷ Ancak ilerleyen yıllarda da patlama ve yangınların önüne geçilememiştir. 1765'te 166 kantar (9.363 kg) barutun infilak etmesi¹⁸ sonucu meydana gelen yangında baruthane binası zarar görmüş ve yeniden geniş çaplı bir tamir faaliyeti başlatılmıştır.¹⁹ 1785'te ise kapsamlı bir yenileme ve genişletme çalışması yapılmıştır. Nöbet kuleleri, sundurmalar, kalhane, barut depoları, perdahthane, 18 adet çark ve barutçubaşı dairesi onarılmıştır.²⁰ 1791'de baruthanede yeniden yangın çıkmış, dönemin nazırı Ahmed Ağa yanan kısımların tamiratını yaptırmıştır.²¹ XVIII. yüzyılın sonlarına doğru baruthanedeki düzenin

iyice bozulması ve barut kalitesinin düşmesi üzerine yeni düzenlemelere gidilmiştir. 6 Mayıs 1793'te Baruthane Nazırlığı kurularak bütün baruthaneler buraya bağlanmıştır.²² Mahmud Raif Efendi yenilikleri şöyle anlatır:²³

1768'de çıkan Rus Savaşı'ndan beri adı geçen bu üç baruthaneden (İstanbul, Gelibolu ve Selânik) elde edilen barut, çamur gibi bir şey olup, yalnızca şenliklerde kullanılmakta ve savaşmak için dışarıdan kantarı 60-70 kuruşa barut satın almak zarureti hâsıl olmaktadır. Satın alınan bu barutun bir kısmı iyi kalite, ekserisi ise işe yaramaz cinsinden çıkar, üstelik gerektiği anda da hemen tedarik edilemezdi. Barut, harbin esas maddesi ve ruhu demektir ve onsuz savaşılmaz! Barut konusundaki bu kayıtsızlık ve ele muhtaç olma hali, III. Selim'e ağır gelen bir husus oldu. Bu konuda ilk yapılan iş, Baruthâneler Nezâreti'ni bir münâvebe mansıbı gibi kullanılır olmaktan kurtarmak, dolayısıyla buralarını, birilerinin birer sene süre ile sebeplenme kapısı olmaktan çıkartmak oldu.

¹⁷ Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", s. 124-125.

¹⁸ BOA, D.BŞM.BRİ, nr. 18303.

¹⁹ BOA, C.AS, nr. 38144.

²⁰ BOA, C.AS, nr. 47368, 22 Receb 1199/31 Mayıs 1785 tarihli buyruldu.

²¹ BOA, D.BŞM.BRİ.DES, IV/126-A.

²² BOA, C.AS, nr. 19849; BOA, HH, nr. 13246.

²³ Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri, haz. Kemal Beydilli ve İlhan Şahin, Ankara 2001, s. 47, 68.

3- Baruthane-i Âmire binalarından biri (Ataköy)

4- Baruthane-i Âmire'nin sahildeki kulesi

Baruthânelerin başına devlet ricalinden bir nazır atandı.

Baruthane nazırlarından Mehmed Şerif Efendi, önce harabeyle dönmüş olan baruthane binalarını tamir ettirmiş, yeni çarklar yaptırarak barut üretimi

ve kalitesinde artış sağlamıştır.²⁴ Ancak Mehmed Şerif Efendi'nin gerçekleştirdiği yenileme çalışmaları yeterli olmamış, Mehmed Şerif Efendi'den kısa süre sonra göreve getirilen Mehmed Ragıp Efendi de 1806 senesinde baruthanede geniş çaplı bir tamir faaliyeti gerçekleştirmiştir. Baruthaneyi muhafaza etmek için yeni istihkâm, tabya, cebehane ve kışlalar yaptırmıştır.²⁵

Baruthane cuma hariç her gün çalışmaktaydı. Ancak kapasitenin üzerinde barut imali istendiğinde, izin alınmak kaydıyla haftanın her günü üretim yapılabilmekteydi. Mesela, 1199 (1784-1785) senesinde cuma günleri de çalışılmıştır.²⁶ Tartışma konusu olan bir başka husus ise baruthane personelidir. Baruthane kadrosunda 366 işçi bulunmasına ve bu sayıda işçiye maaş ödenmesine rağmen baruthanede hiçbir zaman bu sayıda personel çalışmamıştır. Baruthanede XVIII. yüzyıl boyunca yıllık üretim 1.500-3.000 kantar (yaklaşık 84,5-169 ton) arasında değişmiştir. Ancak barut üretiminden ziyade, üretilen barutun kalitesi daima tartışma konusu olmuş, Bakırköy Baruthanesi'nde istenen kalitede barut bir türlü üretilmemiştir. Çarkların döndürülmesinde hayvan gücünün kullanılması hem barut kalitesini düşürmüştür hem de üretim maliyetini artırmıştır.²⁷ Bu yüzden Azadlu Baruthanesi kurulmadan evvel, çarkların su ile çevrileceği bir yerde kurulmasına özellikle dikkat edilmiştir.

²⁴ Eyice, "Baruthâne", V, s. 95.

²⁵ BOA, HH, nr. 15443.

²⁶ BOA, C.AS, nr. 48260, 13 Muharrem 1199/26 Kasım 1783 tarihli tahrir.

²⁷ Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti'nde Baruthâne-i Âmire (XVIII. Yüzyıl)*, Ankara 2006, s. 220-222, 282.

Baruthaneler 1835'te yeniden düzenlenmiş, baruthaneler nazırlığı lağvedilerek idaresi Harbiye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu tarihte Mühimmat-ı Harbiye nazırı olan Emin Efendi Bâbîâlî'ye çağrılmış ve durum kendisine bildirilmiştir.²⁸ Baruthaneler ruznamçecisi Salih Efendi ise baruthanelere müdür atanmıştır.²⁹

Tanzimat'tan sonra bazı yeni bölümler eklenen baruthane Tophane Müşirliği'nin emrine verilmiştir. 1854'te Kırım Savaşı sebebiyle artan barut talebini karşılamak için gece gündüz çalışan baruthanenin ekipmanları yıpranmış, bu sebeple İngiltere'den 5 dibekli yeni tip bir makine getirilmiştir. XIX. yüzyıl boyunca barut teknolojisindeki gelişmeye paralel olarak baruthanede bu yeniliklere uyacak yeni birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 1880'lerden sonra Alman teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır.³⁰

Baruthane Cumhuriyet döneminde Askerî Fabrikalar İdaresi'ne geçmiş, oradan da geniş arazisiyle Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir. 1953 yılına kadar askerî kimliğini muhafaza eden baruthane, bu tarihte elektrik kontağından çıkan bir yangın sonucu kullanılamaz hâle gelmiştir.³¹ 4.000.000 m² olan baruthane arazisi 1955'te 60.000.000 lira karşılığında Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'na satılmıştır. 15 Eylül 1957'de ise baruthane arazisi üzerine Ataköy sitelerinin inşasına başlanmıştır.³² Baruthanenin ana binası ise uzun süre metruk olarak kaldıktan sonra kaba bir yenileme ile 1972'de Ataköy Turistik Tesisleri İşletmesi tarafından *Barut Fıçısı* adı altında bir süre diskotek olarak işletilmiştir.³³ Kısa süren bu maceradan sonra kaderine terk edilen baruthane binası Bakırköy Belediyesi tarafından iki yıllık bir restorasyon faaliyetinin ardından 3 Mart 1993'te Yunus Emre Kültür Merkezi adıyla hizmete açılmıştır.³⁴ Bunun yanında Ataköy Marina'da yer alan saat kulesi ise baruthane kulelerinden biridir ve hâlen ayaktadır.³⁵

²⁸ BOA, HH, nr. 28887; 28884.

²⁹ BOA, C.AS, nr. 32900, 12 Rebiülevvel 1251/8 Temmuz 1835 tarihli Hatt-ı Hümayûn.

³⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, "Baruthâne-i Âmire", *DİA*, V, s. 97.

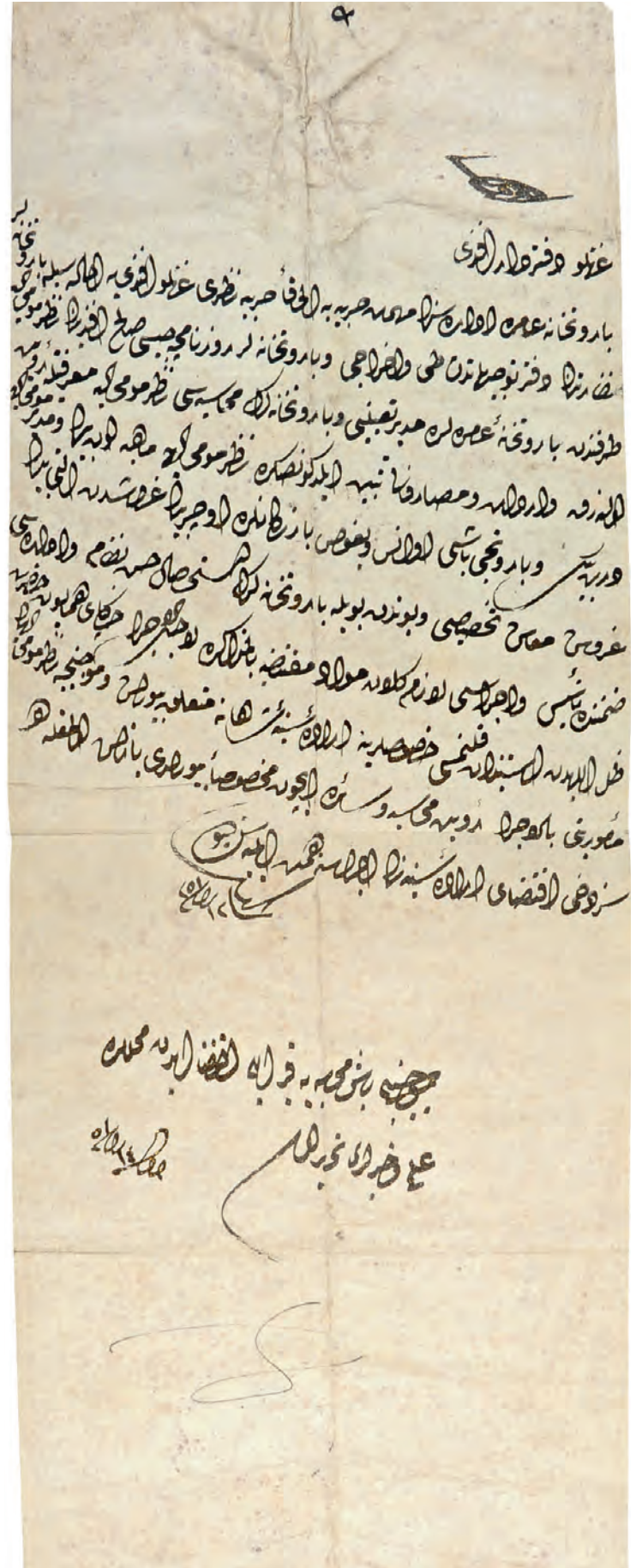
³¹ *Milliyet*, 02.06.1955, s. 3.

³² *Milliyet*, 26.04.1955, s. 7; 16.09.1957, s. 1.

³³ *Milliyet*, 28.07.1972, s. 6.

³⁴ *Milliyet*, 28.02.1993, s. 16; Serpil Gülbek, "Bakırköy'ün Baruthanesi", *Antik ve Dekor*, 1993, sy. 19, s. 152-153.

³⁵ Eyice, "Baruthâne", V, s. 95. Ayrıca bkz. Serpil Gülbek, "Bakırköy'ün Baruthanesi", *Antik ve Dekor*, 1993, sy. 19, s. 152-153.

5- II. Mahmut'un Baruthane idaresinin Harbiye Nazırlığına bağlandığına dair 8 Temmuz 1835 tarihli hatt-ı hümayunu (BOA, C.AS, nr. 777/32900)

6- Azadlu Baruthanesi (Mahmud Raif)

Azadlu Baruthanesi

III. Selim zamanında gerçekleştirilen yeniliklerden biri de Azadlu Baruthanesi'nin kurulması olmuştur. Avrupa'dan yeni ekipmanlar getirilerek kaliteli barut üretebilecek bir fabrikanın kurulması için 1794 yılında şehirden uzak Azadlu Çayı kenarında çalışmalara başlanmıştır. III. Selim, Azadlu Baruthanesi'ni Nizam-ı Cedid hareketinin en önemli halkalarından biri kabul etmiştir. Bu yüzden gerek inşa aşamasında gerekse inşaat tamamlandıktan sonra sık sık baruthaneyi ziyaret etmiştir.³⁶ Nizam-ı Cedid hareketinin önemli isimlerinden Mahmud Raif Efendi Azadlu Baruthanesi'nin kuruluşunun çok yerinde bir karar olduğunu savunur ve yeni bir baruthaneye neden ihtiyaç duyulduğunu şu cümlelerle dile getirir:

İstanbul Baruthânesi'nde akarsu olmadığından, dibekler hayvan gücü ile döndürülürdü. Su ile döndürülen dibeklerden eşit aralıklı vuruşlar elde edildiğinden, ham maddenin daha iyi ezilmesi söz konusu olurdu. Dolayısıyla eşit aralıklı vuruşlar sağlamayan ve bu sebepten ötürü ham maddeyi, su ile döndürülen dibekler gibi daha iyi ve eşit bir şekilde ezemeyen hayvan gücü ile müteharrik dibeklere nazaran, su ile döndürülenlerden çok daha iyi kalitede perdahtlanmış barut elde edilirdi. Bu husus ortaya çıkınca, Küçük Çekmece yakınlarındaki Azadlu Köyü'nde akarsu bulunduğundan, bu köyde yeni bir baruthâne ve kârgir havuzlar inşasına girişildi.³⁷

³⁶ Ahmed Efendi, *Rûznâme (III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme)*, haz. V. Sema Arıkan, Ankara 1995, s. 165, 169, 178, 196, 232-233, 386.

³⁷ Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri, s. 47-48, 68.

Baruthanenin inşaatı Mehmed Şerif Efendi'nin gayretleri ile 1796'da tamamlanmıştır. Böylece su gücü ile çalışan oldukça modern usullere göre yeni bir baruthane kurulmuştur. Azadlu Baruthanesi'nin faaliyete geçmesi üzerine Selânik³⁸ ve Gelibolu baruthaneleri³⁹ kapatılarak bu baruthanelerin gelirleri Azadlu Baruthanesi'ne devredilmiştir.

Azadlu Baruthanesi'nin faaliyete geçmesi ile barutun kalitesi İngiliz barutuyla eşit hâle gelmiş ve yıllık 10.000 kantar (564 ton) barut üretilmeye başlanmıştır. Mahmud Raif'in deyişiyle, "Sıkıntı çekmek ihtimali şöyle dursun, imâl edilen barutun, İslam ülkelerine ve diğer ihtiyaç duyanlara, Avrupa devletlerinin yaptıkları gibi ihraç edilip satılmasına dahi başlanmıştır."⁴⁰ Ancak belli bir kalite standardına ulaşılmış olsa da Mahmud Raif'in yazdıklarının aksine, burada istenilen ölçüde barut üretilmemiş ve ihracı da söz konusu olmamıştır. İngiliz ve Felemenk barutu kalitesinde barut üretilmesinin hedef alındığı bu anlamda sıkça yapılan tenbihattan anlaşılmaktadır.⁴¹ Bakırköy Baruthanesi gibi Azadlu Baruthanesi'nde de devamlı bir tamir faaliyeti söz konusudur. Büyük çaplı ilk tamir faaliyeti 1819'da gerçekleştirilmiştir. Baruthane 1839'da ise İngiltere'den ithal edilen son teknoloji ile donatılmıştır. Londra'dan getirilen tulumbaların açılması için yüz okkalık demir kirişler konulmuş, güherçile şerbetinin havalandırılması için oluklar ve bacalar yapılmıştır.⁴²

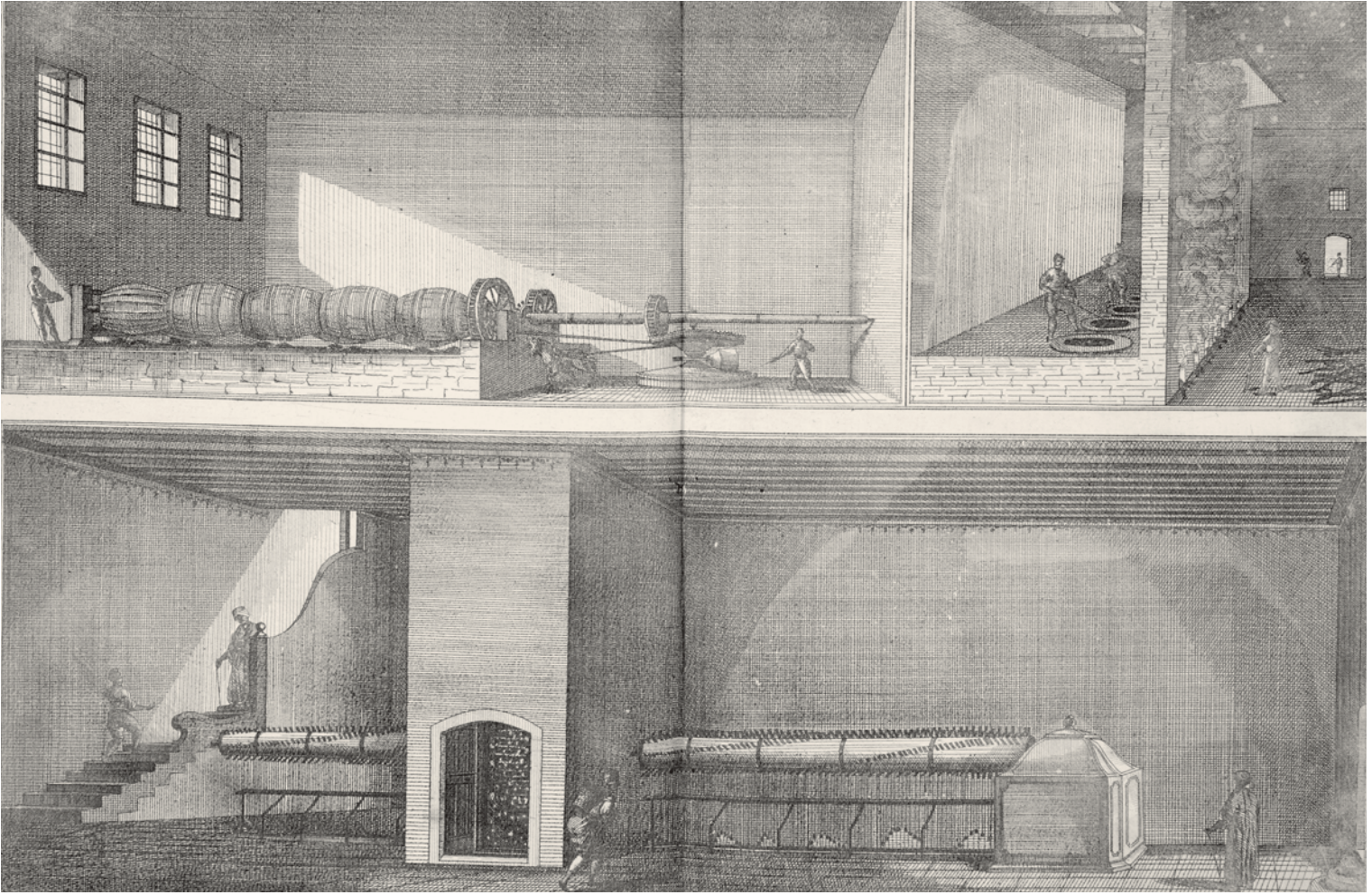
³⁸ BOA, C.AS, nr. 16354.

³⁹ BOA, C.AS, nr. 11555.

⁴⁰ Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri, s. 48, 69.

⁴¹ BOA, MAD, nr. 18679, s. 1; MAD, nr. 8939, s. 92; MAD, nr. 8941, s. 3, 14.

⁴² Erdoğan, "Arşiv Vesikalarına Göre İstanbul Baruthâneleri", s. 133-136.

7- Azadlu Baruthanesi'nin içi (Mahmud Raif)

Azadlu Baruthanesi'ne 1804 senesinde bir çuka fabrikası eklenmiştir. Çuka fabrikası üretime geçmek için Çatalca, Silivri, Küçük Çekmece ve Mihaliç kazalarından toplam 700 kantar (39 ton 485,5 kg) yapağı talep etmiştir.⁴³ Ancak çuka fabrikası işletilememiş, metruk hâlde kalmıştır.⁴⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Ruslar bölgeyi işgal edince baruthane tahrip edilmiş, böylece buradaki üretim faaliyeti sona ermiştir. II. Meşrutiyet yıllarında baruthane binaları ve etrafındaki arazi, hareketin önde gelen simalarından Resneli Niyazi ailesine geçmiş ve 1950'lere kadar Resneliler Çiftliği adıyla anılmıştır. 1952'de çiftlik vârisler arasında parçalanarak dağılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında 20. Topçu Alayı, Azadlu Baruthanesi'ne geçici olarak yerleştirilmiş, bu sebeple baruthane civarına askerlerin ikameti için bazı binalar yapılmıştır.

Baruthaneden günümüze tamamı metruk durumda bulunan havuzlar, istinat duvarları, iki çark ve barut

dövmeye mahsus iki büyük mermer taş kalmıştır.⁴⁵ Bu kalıntılar da uzun süre amatör definecilerin kaderine terk edilmiş, son zamanlarda çeşitli gazetelerde çıkan haberler sonucu Kültür Bakanlığı'nın dikkatini çekmiş ve korumaya yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır.⁴⁶

43 BOA, C.IK, nr. 2188.

44 BOA, C.ML, nr. 11924.

45 Eyice, "Baruthâne", V, s. 96; Erdoğan, "Arşiv Vesikalarna Göre İstanbul Baruthâneleri", s. 158.

46 Salih Sütlan, "Tarihi Baruthane ve Su Bendi İlgî Bekliyor", *Kent Yaşam*, 51.01.2011; Arif Sapmaz - Salih Sütlan, "Bakanlık Su Bendine Sahip Çıktı", *Kent Yaşam*, 12.04.2011.